

NEKI FRAZEOGRAFSKI ASPEKTI

N E M A Č K I H B I B L I J S K I H F R A Z E O L O G I Z A M A

Iako je nemačka frazeografska tradicija relativno duga¹, a frazeologija nemačkog jezika već početkom 80-ih godina konstituisana na širim osnovama² i relativno artikulisana kao posebna lingvistička disciplina, koja je, udružena sa semantikom, mogla da ponudi jasnije smernice za precizniji leksikografski opis frazeologizama, ipak je frazeografska slika u nemačkim rečnicima i danas nehomogena. (Korhonen 1994: 377 i dalje; Fleischer 1997: 85).

Frazeografska nehomogenost može se pratiti sa različitih aspekata: kvantitativnog koji podrazumeva različit stepen zastupljenosti frazeologizama u različitim rečnicima (što je u vezi sa koncepcijom, obimom i namenom rečnika), kao i kvalitativnog koji obuhvata pitanja pronalaženja nominalnog oblika u kojem se frazeologizam beleži, pitanja njihove lematizacije (samostalno/prema morfosintaksičkom nukleusu/prema semantičkoj determinanti, nem. *Stützwort* ili prema tzv. glavnom segmentu (Fleischer 1992: 25), kao i principe njihove semantizacije. Svi aspekti mogu imati kako teorijske, tako i praktične implikacije.

Svi frazeologizmi se prema kriterijumu kompleksnosti njihovog značenja sa frazeografskog aspekta mogu podeliti u dve velike grupe: *ortonimijske* i *kompleksne* (Heinz 1992: 283 i dalje). Pod ortonimijskim se podrazumevaju oni "frazeologizmi kojima se iskazuju veoma jednostavni /.../ koncepti svakodnevnog života, kao npr. 'jesti', 'spavati', 'radovati se', 'bojati se', 'umreti', 'laskati', 'prevariti', 'biti glup', 'biti lep', 'biti siromašan' i mnogi drugi" (Heinz 1992: 284). Zajedničke odlike svih frazeologizama ove grupe su mogućnost jednostavne eksplikacije značenja, često pomoću jednog leksema, tzv. ortonima, kao i najčešće identična semantizacija u različitim rečnicima: *jmdm. das Fell über die Ohren ziehen* (prema WDB³, DUW i WDG): *jmdn. übervorteilen, betrügen*⁴, kao i postojanje niza 'ekspresivno nominativnih' frazeoloških sinonima kao jezičkih jedinica 'sekundarne nominacije' (Fleischer 1997: 163) i česta stilska markiranost sa tendencijom ka substandardu. Gerner (Görner 1979) u svom rečniku za koncept 'spavati' navodi 5 frazeologizama od kojih su svi stilski markirani: *sich in die Falle hauen* (salopp)/*sich aufs Ohr hauen* (salopp)/*einen einziehen* (salopp)/*an der Matratze horchen* (umg; scherzh.)/*sich von innen begucken* (umg; scherzh.).

Drugu grupu čine frazeologizmi sa kompleksnim semantizmom kojima se iskazuju kompleksni koncepti, pri čemu između koncepta i frazeologizma postoji najčešće odnos izomorfije (jedan kompleksni sadržaj se iskazuje jednim

20 frazeologizmom), na osnovu čega se zaključuje da kod frazeologizama sa kompleksnim semantizmom mnogo rede postoje nizovi sinonima, te "da je broj sinonima obrnuto proporcionalan sa kompleksnošću iskazanog koncepta" (Heinz 1992: 289). Sledstveno tome mogu se smatrati 'čisto nominativnim' jedinicama (Černyševa 1986, prema Fleischer 1997: 124) koje su, u poređenju sa ortonimijskim, mnogo rede stilski markirane. Sa strukturnog aspekta obe grupe frazeologizama mogu da budu identične.

Posebnu grupu ovih frazeologizama čine tzv. aluzivni frazeologizmi, tj. oni koji potiču iz različitih književnih dela ili Biblije, ili se vezuju za izvesne opštepoznate istorijske događaje. Oni predstavljaju neku vrstu pregnantne formule za ceo primarni kontekst u kojem se javljaju, a ujedno i aluziju na njega. Stoga je pravilno razumevanje i upotreba ovakvih frazeologizama gotovo po pravilu povezana i sa poznavanjem primarnog konteksta (književnog dela, biblijske priče ili istorijskog događaja) iz kojeg potiču.

Cilj rada je da na jednom tipu *aluzivnih frazeologizama* – biblijskim – pokaže principe njihove semantizacije u opštim rečnicima nemačkog jezika, kao i odstupanja od frazeografske teorije u savremenoj leksikografskoj praksi, i to na osnovu tri opšta semasiološka rečnika savremenog nemačkog jezika: WDB, DUW i WDG u kojima je praćena semantizacija 10 frazeologizama zabeleženih u sva tri izvora. Frazeologizmi su uzeti iz biblijske konkordance prema Luterovom prevodu (Krauss 1993).

Definicija, morfematska i paradigmatička semantizacija nisu indikovane kod aluzivnih frazeologizama s obzirom na njihove strukturne i semantičke osobenosti (višeleksemski formativ, rede postojanje sinonima kod kompleksnog semantizma), a s obzirom na tip referentnih rečnika (monolingvalni semasiološki) isključena je i prevodna semantizacija. Usled toga leksikografiji na raspolaganju stoje parafraza i kontekstualizacija kao glavni postupci za semantičku eksplikaciju.

Kod aluzivnih frazeologizama je posebno značajna semantizacija kontekstualizacijom, pri čemu većina autora razlikuje onu pomoću *konstruisanih primera* "koji ispunjavaju primarno lingvističku funkciju (stavljanje leme u tipične kontekste, kontrastiranje sa drugim elementima iste leksičke paradigme i sl.)" (Burger 1992: 14) i mogu da se jave kod onih frazeologizama koji u svojoj strukturi pokazuju odlike recesivne morfologije ili sintakse i onu pomoću *citiranja primarnog konteksta* koji imaju funkciju objašnjenja aluzije kod ovog tipa frazeologizama, što i prema psiholingvističkim istraživanjima doprinosi njihovom razumevanju. (Buhofer 1982: 212).

Postupci bliski semantizaciji pomoću citiranja primarnog konteksta jesu *citiranje sekundarnog konteksta* (npr. biblijski frazeologizam u delu T. Mana), *samo navođenje izvora* (biblijskog mesta/istorijskog događaja) iz kojih potiče frazeologizam ili tzv. *dodatnog komentara* (objašnjenja) primarnog konteksta ukoliko je reč o aluzivnim frazeologizmima nastalim kasnijim procesima primarne frazeologizacije.

U idealnom slučaju bi se pri semantizaciji aluzivnih frazeologizama mogli primeniti svi postupci (navođenje izvora, citat primarnog i sekundarnog konteksta, parafraza, dodatni komentar, konstruisani primer), što je u nemačkoj leksikografskoj praksi redi slučaj⁵, verovatno jer bi zahtevalo mnogo više prostora za jednu odrednicu.

Zajedničko obeležje svih referentnih leksikografskih izvora je da pri semantičkoj eksplikaciji ove grupe frazeologizama po pravilu koriste postupak

parafraze i, mnogo rede i nekonsekventno, navodenje izvora. Konstruisani primer i sekundarni kontekst se javljaju u veoma malom broju slučajeva, dok citiranje primarnog konteksta i dodatni komentar pri semantizaciji ne igraju nikakvu ulogu.

S obzirom na to da se javlja kod svih analiziranih frazeologizama kao glavno sredstvo semantizacije, *parafraza* bi morala da bude maksimalno precizna i da u pregnantnoj formi obuhvati sve semantičke finese aluzivnog frazeologizma, npr:

(1) bei Adam und Eva anfangen/beginnen

WDG: *sehr weit ausholen;*

WDB: *weitschweifig erzählen, ganz von vorn anfangen;*

DUW: *in einem Vortrag, bei seinen Ausführungen sehr weit ausholen.*

Frazeologizam je u sva tri rečnika lematizovan pod odrednicom Adam kod koje je navedeno poreklo (WDG: Adam: *bibl. Urvater der Menschheit*; WDB: *bibl. Überlieferung*; DUW: A. T.) što doprinosi potpunoj semantizaciji.

Kod kompleksnijih frazeologizama značenje je u rečnicima često opisano pomoću *parcijalne parafraze sa neutralisanim modifikativnim semama*:

(2) sein Licht (nicht) unter den Scheffel stellen

WDG: *seine Kenntnisse, Verdienste verbergen;*

WDB: *er bringt seine Fähigkeiten gern zur Geltung* (frazeologizam je naveden u finitnom obliku: *Er stellt sein Licht nicht unter den Scheffel*).

Jedino DUW navodi parafrazu sa modifikatorom koja se može smatrati najpreciznijim opisom značenja navedenog frazeologizma: *seine Leistungen, Verdienste (nicht) aus Bescheidenheit verbergen*. Slično postupaju sva tri rečnika i pri semantizaciji frazeologizma

(3) in die Bresche springen (sich für jmdn. oder etw. in die B. werfen (WDG))

WDG: *für jmdn. oder etwas eintreten;*

WDB: *jmdm. zu Hilfe kommen;*

DUW: *für jmdn. oder etwas einspringen, eintreten.*

Potpunija parafraza bi glasila '*jmdm. in einer schwierigen Situation helfen/sich für eine gefährdete, von anderen schon aufgegebene Sache einsetzen*'. U oba slučaja bi dodatni komentar biblijskog mesta iz kojeg potiču frazeologizmi doprineo preciziranju značenja u pogledu modifikativnih sema, iz čega se zaključuje da kombinovanje različitih postupaka pri semantizaciji aluzivnih frazeologizama nije suvišno.

Posebno problematična (= netačna!) semantička eksplikacija biblijskih frazeologizama nastaje navodenjem *literalne parafraze*. Ona je moguća usled nevidanja metaforičnih/metonimijskih prenosa kod onih frazeologizama kod kojih nije nastupio proces potpune idiomatizacije i koji sa sinhronog aspekta ne sadrže unikalne komponente, niti recesivna morfosintaksička obeležja (tzv. "motivisani frazeologizmi"). Frazeologizam

(4) ein Rufer/Prediger in der Wüste

DUW lematizuje pod *Rufer*, a potom upućuje⁶ na odrednicu *Prediger 1*: *jemand, der (als Geistlicher) im Auftrag einer Kirche oder Religionsgemeinschaft predigt*. Iz ovakve literalne parafraze može se zaključiti da ceo frazeologizam ima značenje *'ein Geistlicher, der im Auftrag einer Kirche oder Religionsgemeinschaft predigt, befindet sich in der/einer Wüste'. Ovakve pojave Burger naziva "obrnutom metaforizacijom"

(Burger 1973:29), a adekvatnu parafrazu navodi WDB: *jemand, der vergeblich auf eine kommende Gefahr oder Schwierigkeit hinweist.*

Literalna parafraza se često javlja i pri semantizaciji onih frazeologizama koje rečnici beleže u finitnom i/ili ekspaniranom/redukovanom obliku⁷ (najčešće ekspanzija atributom/redukcija istog) i time dovode u vezu sa homonimnom slobodnom sintagmom. Frazeologizam

(5) *sich nach den Fleischtöpfen Ägyptens sehnen*

WDG beleži u finitnom obliku i dodaje nepostojeći segment što rezultira literalizacijom značenja: *Er wird sich nach den Fleischtöpfen Ägyptens, der Mutter zurücksehnen: sich nach der einstmals genossenen Kost sehnen.* Značenje ovog frazeologizma je mnogo šire što pokazuju WDB ('*sich nach vergangenen Tagen des Wohllebens sehnen*') i DUW ('*ein früheres Wohlleben herbeiwünschen*'). Isti rečnik u finitnom i ekspaniranom obliku (*Sie leerte den Kelch Sekt bis zur Neige.*) beleži i frazeologizam

(6) *einen Kelch bis zur Neige leeren*

sa značenjem '*etwas Schweres bis zu Ende ertragen*' (WDB), pri čemu ostaje nejasno da li je uopšte reč o frazeologizmu ili o homonimnoj slobodnoj sintagmi, pogotovu što se rečnik poziva na citat iz književnog dela (*Kellerm. Totentanz 260*)⁸.

Navodenje izvora je uz parafrazu najekonomičniji način za semantizaciju biblijskih frazeologizama: iz leksikografskog ugla ne zauzima puno prostora, a iz šireg, kulturološkog, korisnika rečnika može da uputi na dalja istraživanja (biblijske konkordance, enciklopedije, tumačenja Biblije i sl.).

Kod naših leksikografskih izvora uočava se jasna dihotomija: dok WDG i WDB principijelno ne beleže poreklo (oba rečnika beleže samo poreklo frazeologizma (1)), dotle DUW relativno konsekventno i relativno diferencirano navodi podatke o poreklu frazeologizama:

(7) *sicher wie in Abrahams Schoß* (Lk.16, 22)

(8) *sein Haus bestellen* (nach Jesaja 38, 1)

Ovako diferencirano navodenje mesta iz Biblije nije samo u funkciji semantizacije, već je i lingvistički relevantno i korisno za različita sinhrona i dijahrona istraživanja u frazeologiji jer počiva na razlikovanju primarnih biblijskih frazeologizama kod kojih se najčešće navodi tačno mesto njihovog pojavljivanja⁹ u primarnom tekstu (7) - izuzetak kod analiziranih frazeologizama je

(9) *das A und (das) O.*

primarni kod kojeg DUW uopšte ne navodi biblijsko poreklo - i biblijskih frazeologizama nastalih procesima primarne i sekundarne frazeologizacije (8). Kod frazeologizama koji su istorijski pretrpeli velike leksičke promene (kao npr. (3)) DUW očigledno ne navodi izvor.

Navodenje sekundarnog konteksta kao sredstva semantizacije uglavnom ukazuje na pragmatičku komponentu (u kojoj vrsti teksta i u kojoj komunikativnoj situaciji se javlja biblijski frazeologizam) i u korelativnom je odnosu sa navođenjem izvora: sekundarni kontekst je indikovao samo kod onih frazeologizama kod kojih je naveden izvor/biblijsko poreklo.

U ispitivanim rečnicima se javlja samo kod jednog frazeologizma u WDG bez navedenog izvornog porekla, te navodi na pogrešan zaključak:

(10) *jemanden auf Händen tragen: jmdn. mit viel Liebe und Fürsorge umgeben: ich ... habe sie (diese Frau) auf Händen getragen* ANDRES Hochzeit 431.

Navodenje konstruisanih primera takode se javlja retko: samo u WDG i to kod frazeologizama (3) i (8). Nijedan od frazeologizama nema recesivne strukturne odlike, te konstruisani primer nije neophodan:

(3) *Er hat sich für sie in die B. geworfen.*

(8) *In den letzten Krankheitstagen hat er sein Haus bestellt.*

ZAKLJUČAK

U radu se pošlo od podele frazeologizama sa leksikografskog aspekta na ortonimijske i kompleksne, pri čemu podgrupu kompleksnih čine aluzivni frazeologizmi. Cilj rada je bio da ukaže na moguće načine njihove semantičke eksplikacije i da na primerima biblijskih aluziva pokaže najčešće postupke njihove semantizacije u opštim rečnicima savremenog nemačkog jezika – parafrazu i, rede, navodenje izvora, uz moguće divergencije među rečnicima. Usled kompleksnosti semantizma biblijskih frazeologizama ova dva postupka veoma često nisu dovoljna za njihov najprecizniji semantički opis, usled čega se čini opravdanim istovremeno korišćenje i drugih postupaka semantizacije: navodenja primarnog i sekundarnog konteksta, dodatnog komentara biblijskog mesta kao i konstruisanog primera u slučajevima kompleksnije/recesivne strukture frazeoloških formativa.

Buduća intenzivnija saradnja frazeologije, semantike, teorijske i praktične leksikografije sigurno bi doprinela preciznijoj i homogenijoj semantičkoj eksplikaciji biblijskih, kao i frazeologizama uopšte.

...
¹ Prve frazeološke zbirke, prevodi latinskih poslovice i izreka na nemački, padaju u vreme humanizma, npr. *Adagia* Erazma Roterdamskog ili *Proverbia Germanica* Hajnriha Bebela (Heinrich Bebel) iz 1508. koja je obuhvatala i prevode nemačkih paremija/izreka na latinski. Najpoznatija iz ovog perioda je zbirka Johanesa Agrikole (Johannes Agricola) iz 1529. *Drey hundert Gemeyner Sprichwörter der wir Deutschen vns gebrauchen...* koja je bitno uticala i na Luterovu zbirku poslovice. (up. i Große 1983: 97–98).

² Ovde se prevashodno misli na Burgerov metodološki koncept iz 1982. kada su u frazeološka ispitivanja uvršćene paremije, funkcionalni glagolski spojevi, toposi, krilatice, ustaljene kolokacije, frazeološki termini i kinegrami (Burger 1982: 20–60).

³ WDB: Wahrig. Deutsches Wörterbuch; DUW: Duden. Deutsches Universalwörterbuch A–Z; WDG: Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, izd. R. Klappenbach i W. Steinitz.

⁴ Divergencije među rečnicima mogu da postoje na nivou stilskog markiranja: WDB ovaj frazeologizam markira kao ugs., DUW kao salopp, a WDG ne markira stil ovog frazeologizma.

⁵ Za razliku od nemačke, francuska leksikografija mnogo više pažnje poklanja navodenju citata i dodatnih komentara pri semantizaciji frazeologizama. Po Burgeru je to i jedna od bitnih razlika između ove dve evropske leksikografije (Burger 1992: 13, 18).

⁶ Upućivanje pri semantizaciji često je kod frazeologizama koji imaju komplikovaniju morfosintaksičku strukturu (sadrže više autosemantikona iz iste klase reči) ili kod kojih je teže odrediti semantičku determinantu.

⁷ Ako frazeologizam ima nefinitni oblik, treba ga beležiti u tom obliku. Ako atributskom ekspanzijom procesom sekundarne frazeologizacije nastaje novi frazeologizam, treba ga posebno beležiti.

⁸ Ukoliko je ovde reč o homonimnoj slobodnoj sintagmi, onda ona nije najbolje rešenje za semantizaciju odrednice *Kelch*.

⁹ I opšti i frazeološki rečnici navode samo jedno mesto gde se frazeologizam pojavljuje, iako se vrlo često isti frazeologizam pojavljuje više puta, npr. *sich etw. zu Herzen nehmen* se u Luterovoj Bibliji pojavljuje 26 puta (Parad 1992: 153). Sva mesta javljanja ove grupe frazeologizama mogu se naći u biblijskim konkordancama, npr. *Große Konkordanz zur Lutherbibel*. 1979. Stuttgart.

LITERATURA

Buhofer, A. 1982. Verstehen von Phraseologismen. In H. Burger (Hrsg.) *et al.* *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter, 212–219.

- 24
- Burger, H. 1982. Klassifikation: Kriterien, Probleme, Terminologie. In H. Burger (Hrsg.) *et al. Handbuch der Phraseologie*. Berlin: de Gruyter, 20–60.
- Burger, H. 1992. Phraseologie in französischen und deutschen Wörterbüchern – ein Vergleich. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 1–23.
- Burger, H. und H. Jaksche. 1973. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Duden. 1989. *Deutsches Universalwörterbuch A–Z*. Mannheim: Dudenverlag.
- Fleischer, W. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Fleischer, W. 1992. Zur lexikographischen Beschreibung deutscher Phraseologismen mit pronominaler Komponente. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 23–38.
- Görner, H. 1979. *Redensarten. Kleine Idiomatik der deutschen Sprache*. Leipzig: VEB.
- Große, R. 1983. Nachwort. In R. Große (Hrsg.) *Martin Luthers Sprichwortsammlung*. Leipzig: Insel-Verlag, 93–101.
- Heinz, M. 1994. Typologie der bildlichen Redewendungen aus lexikographischer Sicht, dargestellt am Beispiel des 'Petit Robert'. In B. Sandig (Hrsg.) *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 281–301.
- Klappenbach, R. und W. Steinitz (Hrsg.). 1977. *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Korhonen, J. 1994. Zur historischen Entwicklung von Verbidiomen im 19. und 20. Jahrhundert. In B. Sandig (Hrsg.) *Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 375–409.
- Krauss, H. 1993. *Geflügelte Bibelworte – Das Lexikon biblischer Redensarten*. München: Verlag C. H. Beck.
- Parad, J. 1992. Zu Unterschieden zwischen deutschen und finnischen Verbidiomen biblischen Ursprungs. In J. Korhonen (Hrsg.) *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch–kontrastiv–vergleichend*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 153–162.
- Wahrig, G. 1986. *Deutsches Wörterbuch*. München: Mosaik Verlag.

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE PHRASEOGRAPHISCHE ASPEKTE DEUTSCHER BIBLISCHER PHRASEOLEXEME

Von der lexikographischen Einteilung der Phraseolexeme in orthonymische und komplexe (allusive) ausgehend, zeigt die vorliegende Arbeit – anhand biblischer Beispiele – die häufigsten Semantisierungsprinzipien komplexer Phraseolexeme in allgemeinen deutschen Wörterbüchern: Paraphrase und Quellenangabe. Aus der Analyse ergibt sich, dass sich in vielen Fällen auch weitere Semantisierungsmöglichkeiten als unentbehrlich erweisen: Zitat, zusätzlicher Kommentar und konstruiertes Beispiel.